

INSTITUTIONEN FÖR SPRÅK OCH LITTERATURER

SVÅRIGHETER OCH STRATEGIER I ÖVERSÄTTNING AV TEORETISKA TEXTER

Exempel ur de svenska översättningarna av ”Från en identitet till en annan” av Julia Kristeva och ”Vad är en text?” av Paul Ricœur

Agneta Rehal Johansson

Uppsats/Examensarbete:	15 hp
Program och/eller kurs:	Översättarprogrammet
Nivå:	Avancerad nivå
Termin/år:	Vt 2020
Handledare:	Andreas Romeborn
Examinator:	Tetz Rooke

Abstract

This master thesis deals with the translation of theoretical texts in the humanities. My main purpose is to investigate the special difficulties and strategies in translating this type of text. As examples I analyze the Swedish translations of two French essays, Julia Kristeva's "D'une identité l'autre" and Paul Ricœur's "Qu'est-ce qu'un texte". The Swedish titles are "Från en identitet till en annan" och "Vad är en text?"

Starting from the concepts of *skopos*, equivalence and established "strategies" in translation studies I analyze the way scientific terms, concepts and the sentence structures are translated in the target texts. One result is that the function of theoretical texts is quite other than "informative" ones. The source texts are very different regarding the use of technical terms and language as well as the ways of reasoning. The main result is that translations strategies used differ greatly. One of the target texts gives proof of using "formal equivalence" and at the same time a grammatically and logically clear Swedish scientific prose as global strategy. The other one is rather striving to facilitate the reading and comprehension of the target text to Swedish readers without simplifying it. A conclusion is that there is no overall useful strategy in translating theoretical texts.

Key words: translation, theoretical texts, Kristeva, Ricœur, strategies, scientific texts

1. Inledning.....	4
1.1. Syfte och frågeställningar.....	4
1.2. Uppläggning.....	4
2. Material.....	6
2.1. Källtexterna.....	6
2.2. Översättarna.....	7
3. Tidigare forskning.....	8
4. Teoretiska utgångspunkter.....	9
4.1. Vad är en teoretisk text?.....	9
4.2. Teoretiska texters funktion.....	9
4.3. Textanalytiska begrepp och analysredskap.....	11
4.3.1 Kontext och intertextualitet.....	11
4.3.2. Diskurs.....	11
4.3.3. ”Vetenskapliga allmänord”, ”facktermer” och ”begrepp”.....	11
4.3.4. Meningsbyggnad.....	12
4.4. Översättningsteoretiska utgångspunkter.....	13
4.4.1. Skopos.....	13
4.4.2. Ekvivalenser och strategier.....	13
5. Metod.....	16
5.1. Analysen av termer och begrepp.....	16
5.2. Analysen av satser och meningar.....	16
6. Analys och resultat.....	18
6.1. Strategier i översättningarna av termer och begrepp.....	18
6.1.1. Termer och begrepp i ”D’une identité l’autre” och ”Från en identitet till en annan”.....	18
6.1.2. Termer och begrepp i ”Qu’est-ce qu’un texte?” och ”Vad är en text ?”.....	23
6.2. Strategier i översättningen av satser och meningsbyggnad.....	27
6.2.1. Satser och meningar i ”D’une identité l’autre” och ”Från en identitet till en annan”.....	27
6.2.2. Satser och meningar i ”Qu’est-ce qu’un texte?” och ”Vad är en text ?”.....	31
7. Sammanfattning och avslutande reflexioner.....	37
8. Litteraturförteckning.....	42
BILAGA.....	44
Antal och meningar i respektive texter.....	44

1. Inledning

Översättningar av teoretiska texter är viktiga eftersom de bidrar till nya sätt att tänka inom målkulturen. Mina erfarenheter av teoretiska texter i egen forskning och av översättning av teoretiska texter från franska till svenska har gjort mig intresserad av de speciella problem som översättning av sådana texter inom humaniora ställer översättaren inför. Som student inom Översättarprogrammet vid Göteborgs universitet har jag tagit del av teorier och litteratur som gäller översättning av skönlitteratur och allmän sakprosa och fått anledning att fundera över hur de kan appliceras på teoretiska texter och vara till ledning vid översättning av sådana.

1.1. Syfte och frågeställningar

Mitt syfte är att, utifrån ”D’une identité l’autre” av Julia Kristeva och ”Qu’est-ce qu’un texte?” av Paul Ricœur belysa och diskutera svårigheterna vid översättning av denna typ av texter och olika strategier för att hantera dessa. Som utgångspunkt kommer jag också att ge en karaktäristik av texttypen ”teoretisk text” och argumentera för att den till sin karaktär och funktion skiljer sig från den texttyp man inom översättningsvetenskapen kallar ”informativ” och den allmänna undergruppen ”fackspråkstexter.”

Mina frågor är framför allt praktiska.

Fransk teoretisk text har ofta betydligt längre meningar än vad som är vanligt i svensk vetenskaplig prosa; meningar med många inskjutna satser och satsförkortningar och långa fundament. Vad gör man för typ av ändringar förutom sådana som är nödvändiga för att skapa en måltext med korrekt svensk grammatik? Vad får ändringarna för effekter? Vad har man för strategier i översättningen av teoretiska termer och begrepp? Är de övergripande strategierna att försöka vara ”trogen” mot källtextens stil eller anpassar man snarare översättningen till vad som låter bra och är lätt att läsa på svenska?

Jag har också två teoretiska frågor. Den en är alltså frågan om teoretiska texters funktion. Den andra är i vilken utsträckning strategier utvecklade utifrån skönlitteratur och sakprosatexter fungerar för att beskriva översättningarna av de undersökta texterna.

1.2. Uppläggning

Uppsatsen inleds med en redovisning av mitt undersökningsmaterial. Därefter följer ett avsnitt om tidigare forskning om frågor som undersökningen aktualiserar. Sedan redogör jag för mina teoretiska utgångspunkter. Först diskuterar jag teoretiska texters funktion i ett översättningsvetenskapligt perspektiv. Därefter redogör jag för de allmänna textanalytiska och

specifikt översättningsvetenskapliga begrepp och analysredskap. Så följer redovisningen av metoder. Resultatkapitlet börjar med ett avsnitt där jag redovisar översättningen av termer och begrepp i respektive måltext. I nästa avsnitt redovisar jag hur översättarna hanterat källtexternas meningsbyggnad. Uppsatsen avslutas med ett avsnitt kallat ”Sammanfattning och avslutande diskussion”.

2. Material

Nedan presenterar jag de källtexter jag valt, deras författare och måltexternas översättare. Jag motiverar också mitt materialval.

2.1. Källtexterna

Av utrymmesskäl har jag begränsat mig till översättningar av två författare och som exempel har jag valt ”D’une identité l’autre” av litteraturvetaren och psykoanalytikern Julia Kristeva (1941-) och ”Qu’est-ce qu’un texte” av filosofen Paul Ricœur (1913-2005). Översättningarna har rubrikerna ”Från en identitet till en annan” och ”Vad är den text?”. Båda författarna har haft stor inflytande på forskningen inom humaniora, såväl internationellt som i Sverige. Kristevas ”D’une identité l’autre” publiceras först i *Tel Quel*, 62, 1977, och sedan i antologin *Polylogue* 1977, varifrån jag hämtat den. På svenska publiceras den 1986 i *Litteratur och psykoanalys – en antologi om modern psykoanalytisk litteraturtolkning*, redaktör Lars Nylander, i översättning av Rikard Schönström och det är den första text av Kristeva som publiceras på svenska. Ricœurs text publiceras första gången under titeln ”Qu’est-ce qu’un texte. Expliquer et comprendre” i *Hermenutik und Dialektik* (red. R. Bubner *et al.*, 1970) och sedan i *Du texte à l’action. Essais d’Herméneutique II*, 1986, och det är därifrån jag hämtat den. På svenska publiceras den 1988 i *Från text till handling. En Antologi om hermeneutik*, redaktörer Peter Kemp och Bengt Kristensson, i översättning av Margareta Fatton och Bengt Kristensson. Några kortare texter av Ricœur finns då redan publicerade på svenska. Att jag valt just Kristeva och Ricœur beror också på att deras tanke- och skrivstilar skiljer sig kraftigt åt. Kristeva anses allmänt mycket svår medan det om Ricœur har sagts att ”han kombinerar en hög abstraktionsnivå med en nästan genial enkelhet och klarhet” (Kemp & Kristensson 1988, s.12). Jag har också valt dem för att jag själv är relativt välbekant med deras tänkande. Det kan också nämnas att jag själv har översatt Kristevas *Pouvoirs de l’horreur. Essai sur l’abjection* till svenska. Den utkom under titeln *Fasans makt. En essä om abjektionen* på Daidalos förlag år 1991.

Utrymmet har inte medgivit en undersökning av de valda texterna i sin helhet. I ”D’une identité l’autre” har jag speciellt undersökt ett stycke i artikelns inledning (s. 157f) och vidare ett längre parti i dess mitt (ss. 166-169), sammanlagt 1753 ord. I ”Qu’est-ce qu’un texte” har jag undersökt textens första huvudavsnitt av totalt fyra (ss. 137-141f), sammanlagt 1920 ord. Jag bedömer att detta urval varit fullt tillräckligt för mitt syfte. Kristevas artikel har inga

motsvarande huvudavsnitt och jag valde inledningen och ett stycke mitt i texten där Kristeva utvecklar sina begrepp för använda liknande textpartier i båda texterna.

I de avsnitt av "D'une identité l'autre", vars översättning jag undersökt, utreder Kristeva vad som utmärker hennes begrepp *le langage poétique* och utvecklar, för att karaktärisera detta och för att vidareutveckla tesen om det poetiska språkets subjekt som ett *sujet en procès*, två nya (lingvistiska/psykoanalytiska/litteraturanalytiska) begrepp 'le sémiotique' och 'chora'. Hennes stil här kan beskrivas som ett extremt skarpt tänkande "i process". Texten är strikt vetenskaplig men svår att förstå till sitt komplexa tankemässiga innehåll och också formellt, med mycket långa meningar, ständigt återkommande inskjutna satser och parentetiska inskott. Enligt Ingo utmärks det franska skriftspråket av "löst inskjutna anmärkningar av parentetisk natur". De parentetiska inskott som förekommer hos Kristeva är dock snarare inskjutna preciseringar.

I det avsnitt av "Qu'est-ce qu'un texte" jag undersökt behandlar Ricœur den skrivna textens, nedskrivningens och läsandets betydelse för förståelsen av en utsaga. Syftet är att lägga en ny teoretisk grund för och förnya de hermeneutiska begreppen "förklara" och "tolka". Hans tankestil är utpräglat resonerande och utredande och sådan att läsaren inbjuds att följa varje steg i resonemanget som håller på att utvecklas. Meningarna är förhållandevis korta. De inskjutna satserna är få. Det begränsade antalet längre meningar får sin längd av att grafiska meningar koppas samman med semikolon. I de textavsnitt jag undersökt är termerna få jämfört med Kristeva-texten, de flesta har redan i svenskan etablerade översättningar, som torde vara kända för den läsare som är någorlunda bekant med lingvistik och hermeneutik.

2.2. Översättarna.

Bengt Kristensson Uggle (1959-, tidigare Kristensson) som översatt "Vad är en text?" disputerade 1994 i teologi på en avhandling om Paul Ricœur. Han innehar idag en professur i filosofi, kultur och företagsledning vid Åbo Akademi. Om medöversättaren Margareta Fattons bakgrund har jag inte funnit några uppgifter.

Rikard Schönström (1955-) var då han gjorde översättningen "Från en identitet till en annan" doktorand i litteraturvetenskap. Idag är han professor i detta ämne vid Lunds universitet.

3. Tidigare forskning

Den översättningsvetenskapliga forskningen om teoretiska texter är mycket begränsad. Ett temanummer från 2011 med rubriken *Science* i tidskriften *The Translator* ägnas åt översättning av vetenskapliga texter generellt (*The Translator*, 2011), men dess artiklar är framför allt inriktade på sociologiska, historiska och ideologikritiska perspektiv och på äldre översättningar, och därför inte aktuella i min undersökning. Att det är dessa perspektiv som också stått i centrum för den översättningsvetenskapliga forskningen om vetenskapliga texter framgår av Maeve Olohans forskningsöversikt, "Scientific and technical translation" i *The Routledge Handbook of Translation Studies* (Olohan 2012).

En artikel som speciellt ägnas åt teoretiska texter är François Rastiers "Semantic Approaches to theoretical texts" i *Academic Discours, Multidisciplinary approches* (Rastier 2003). Rastier ägnar sig här åt att utreda semiotiska aspekter av teoretiska texter. Tyvärr är den alltför internt textsemantisk för att kunna användas i sin helhet. Dock har jag här funnit en viktig aspekt av teoretiska texter som jag haft användning för.

4. Teoretiska utgångspunkter

Nedan gör jag först en definition av texttypen ”teoretiska texter”. Därefter diskuterar jag hur denna texttyp förhåller sig till ”informativa” texttyper och allmänna ”fackspråkstexter”, sådana dessa beskrivs hos Rune Ingo i *Konsten att översätta. Översättandets praktik och didaktik* (2007). Jag går sedan vidare med att redogöra för de textanalytiska och översättningsteoretiska begrepp jag utgått ifrån.

Jag vill här först understryka att jag i första hand talar om teoretiska texter inom humaniora, även om jag inte upprepar när jag i fortsättningen använder begreppet ’teoretiska texter’. Jag gör alltså inte anspråk på att karaktärisera eller uttala mig om teoretiska texter inom naturvetenskap och teknik. Dock tror jag att mitt sätt att ringa in begreppet nedan också gäller teoretiska texter inom samhällsvetenskap.

4.1. Vad är en teoretisk text?

I centrum för det jag kallar en teoretisk text står utvecklandet av nya teoretiska perspektiv på fenomen, föreställningar och förgivettaganden och av begreppsanalys och begreppsutveckling i implicit eller explicit dialog med tidigare tänkare och forskare på området. Det är alltså en typ av text inom fackområdet vetenskap. Det är vetenskapliga texter som inte i första hand presenterar ny empirisk forskning utan introducerar ett nytt tänkande eller nya perspektiv på ett visst område, vilket dock inte hindrar att de ofta utgår från ett empiriskt underlag. De har inte heller, som den typ av vetenskapliga texter, där man presenterar konkreta forskningsresultat, en konventionaliserad form.

Teoretiska texter kan vara strikt vetenskapliga i den meningen att de har en traditionell vetenskaplig apparat, men de kan också vara mera essäistiska. Dock innehåller de ofta referenser till litterära författare, filosofer och andra tänkare. Texternas längd kan variera och vara fyra – fem sidor långa eller en hel bok.

4.2. Teoretiska texters funktion

Inom översättningsvetenskapen, där man utgår från texters kommunikativa funktion, talar man traditionellt om ”texttyper”.¹ Ingo, som bygger på översättningsteoretikerna Katharina Reiss och Hans Vermeer och lingvisten Karl Bühler, urskiljer tre texttyper: ”informativ”,

¹ Ingo 2007: 216. Dock har man under senare år inom språk- och översättningsvetenskapen istället börjat använda begreppet genre, för att understryka texttypers historiska ursprung och utveckling och sociala kontexter (Biel, 2017:155). För att inte behöva ta ställning till om teoretiska texter kan betecknas som en genre eller inte (lutar dock åt att den inte är det) använder jag det rent synkrona begreppet ”texttyp”.

”expressiv” och ”imperativ” (Ingo 2007, s.216). Vetenskaplig text hör till typen ”informativ text” eftersom den ”fokuserar på sakinnehållet” och, till skillnad från ”saktext av allmän karaktär”, förs den till ”fackspråkstext” (Ingo 2017, s.217). Fackspråkstexter karaktäriseras i korthet på följande vis: de representerar ett visst specialområde, t.ex. inom vetenskap, och språkformen uppdelas enligt yrkes- och intresseområden i ”teknolekter” eller ”fackspråk”. Utmärkande för ”fackspråkstexter” är, skriver Ingo, att ”de semantiskt – om möjligt – syftar till en entydig tolkning och förmedlar en information som har en direkt och ofta även tidsbunden nytta.” (Ingo 2007, s.225). De återger också ”en objektiv verklighet” (*ibid.*), vilket får antas avse empirisk verklighet.

Det är uppenbart att varken vetenskapliga texter inom humaniora allmänt eller vad jag kallar teoretiska texter utan vidare kan föras till typen informativa texter. I sin översikt över forskning om översättning av vetenskapliga och tekniska texter i konstaterar Olohan just att vetenskapliga texter sällan är rent informativa till sin funktion (Olohan 2012, s. 427).² Snarare är de, skriver han, ”sätt som forskare använder för att göra anspråk på kunskap och försöka vinna acceptans för dessa anspråk.” (*ibid.*) För att närmare karaktärisera just teoretiska texter är Olohan syftesbestämning, enligt min mening, väl allmän. Jag skulle därför vilja komplettera den och säga att teoretiska texters speciella funktion är att utveckla nya grunder för kunskapsbildning.

När det gäller teoretiska texters referens kan jag alltså inte se att sådana texter representerar vad Ingo kallar ”en objektiv verklighet”. De representerar eller refererar istället till teoretiska abstraktioner. Jag stödjer mig här på Rastier, som alltså intresserat sig för vad som utmärker teoretiska texter. Han preciserar inte vad han lägger i beteckningen men hans exempel är filosofiska texter. För att bestämma referensen för denna typ av text använder han sig av det klassiska litteraturvetenskapliga begreppet *mimesis*, som på svenska brukar översättas med ”efterbildning” och som inom litteraturvetenskapen används för att tala om representation. Det är också den term jag använder. Han jämför sedan representationen i filosofiska texter med vetenskapliga (*scientific*) sådana och med realistiska romaner (*novels*). Och han kommer fram till att filosofiska texters representation är ”transcendent” eller abstrakt medan den realistiska romanens är ”empirisk” och vetenskapliga texters är ”blandad”, och han menar med det att de i vissa avseenden är transcendent, i andra empiriska (Rastier 2003, s.25).

² Denna och alla andra översättningar ur referenslitteraturen är mina.

Sammanfattningsvis kan alltså sägas att teoretiska texters funktion inte är i översättningsvetenskaplig mening 'informativ'. Istället kan de sägas syfta till att utveckla och kommunicera ny teoretisk kunskap.

4.3. Textanalytiska begrepp och analysredskap

I de följande presenterar jag de olika aspekter jag kommer att anlägga och de begrepp jag kommer att använda. Först redogör jag för textanalytiska begrepp och analysredskap, därefter specifikt översättningsvetenskapliga sådana.

4.3.1 Kontext och intertextualitet

Min utgångspunkt är att texter alltid är tillkomna i och möter läsare i en viss kontext, i ett visst historiskt och socialt sammanhang. Teoretiska texter tillkommer alltså i ett akademiskt sammanhang. Det är också i första hand i ett sådant sammanhang de används och möter sina läsare.

Till en texts kontext hör också dess intertextualitet. Begreppet är ursprungligen litteraturvetenskapligt och används där för att beteckna givna texters 'dialog' med andra texter. Hos Hellspong & Ledin förklaras texters dialogiska karaktär som att de "återskapar, lånar ur, omformar, replikerar på, vänder sig mot eller knyter an till andra texter" (Hellspong & Ledin 1997, s. 56). När det gäller språkbruk, vilket är relevant i mitt sammanhang, gäller att de på ett eller annat sätt förhåller till texttypens speciella konventioner. De intertextuella relationerna gäller också vad Hellspong & Ledin kallar "öppna" och "dolda" relationer" till andra texter. Med "öppna" relationer avser dessa explicita hänvisningar till andra texter, med "dolda" avser de allusioner av olika slag. (Hellspong & Ledin 1997, s. 57)

4.3.2. Diskurs

Teoretiska texter är, i likhet med andra texter, också tillkomna inom ramen för en viss diskurs. Med diskurs menar jag, i enlighet med Hellspong & Ledin, "det grundläggande tanke- och handlingsmönster som utmärker olika slags verksamheter" (1997, s. 51). Detta gäller alltså också vetenskapliga verksamheter, som, för att parafasera Hellspong & Ledin, har sina särskilda diskurser, sina grundläggande sätt att betrakta och behandla sina speciella vetenskapliga frågor och som går igen i disciplinens texter (*ibid*). Teoretiska texter är med andra ord formade av de vetenskapliga diskurser de deltar i.

4.3.3. "Vetenskapliga allmänord", "facktermer" och "begrepp"

Vetenskapliga texter präglas enligt Jarrick & Josephson av att de i hög grad består av facktermer och allmänvetenskapliga ord (Jarrick & Josephson 1988, s. 81). Till detta vill jag lägga vetenskapliga begrepp.

”Allmänvetenskapliga ord” beskrivs av Jarrick & Josephson som ”ord och begrepp som inte är facktermer men som är mycket vanligare i vetenskapliga texter än i allmänspråket.” (Jarrick & Josephson 1988, s.82). ”Term” definieras i *Svenska Akademiens Ordbok* (SO), som ”ord som främst används inom ett avgränsat verksamhetsområde och där har en (speciell och) noggrant bestämd betydelse” (SO, u.å.). ”Fackterm” anges som synonym. ”Begrepp” definieras i SO som ”en noggrant bestämd typ av tankeenheter ofta uppfattad som sammanfattningen av utmärkande egenskaper, fil., logik”. Såvitt jag kan förstå är det just sådana mycket noggrant bestämda ”tankeenheter” som terminologer betecknar som ”termer”.

Begreppet ”term” är dock, enligt min mening, otillräckligt för att analysera och beskriva teoretiska texter. Vissa ord och fraser i sådana representerar inte bara ”noggrant bestämda” och definierbara ”tankeenheter”. De representerar också, vill jag påstå, *hela tankegångar som bygger på en mångfacetterad och omfattande intellektuell analys*. Det är alltså denna innebörd jag här lägger i beteckningen ”begrepp”. Ett tydligt exempel är det översättningsvetenskapliga begreppet *skopos*, som när det introduceras av Hans Vermer, inte kan reduceras till en kort definition. Beteckningen för ett teoretiskt begrepp behöver inte nödvändigtvis vara svårare att överföra från ett språk till ett annat än andra ord och fraser. Däremot måste översättaren av teoretiska texter vara medveten om att hen med sin översättning bidrar till att beteckna begreppen på målspråket och därmed eventuellt till att etablera ett visst sätt att tala om ett visst förhållande. Det kan därför vara intressant att undersöka vilka strategier som används för detta ändamål. Rent praktiskt är det inte alltid lätt att i mina källtexter hålla isär termer och begrepp.

4.3.4. Meningsbyggnad

När det gäller frågor kring meningsbyggnad har jag utgått från Per Lagerholms *Stilanalys* (2008). Hur jag använt den återkommer jag till under ”Metod”. När det gäller vissa skillnader mellan franskt och svenskt skriftspråk, som jag bedömt vara relevanta i mitt material och som bör beaktas i undersökningen av översättningarna har jag utgått från Ingo *Konsten att översätta* (2007). Franskt skriftspråk är utpräglat analytiskt, vilket enligt Ingo, ”gör det möjligt att inskjuta t.o.m. mycket långa adverbiala bestämningar som parentetiska inskott mellan subjekt och predikat.” (Ingo 2007, s. 200). I detta skiljer sig franskan från svenskan, också i vetenskaplig prosa. Detsamma gäller också vad Ingo kallar ”löst inskjutna anmärkningar av parentetisk natur” (Ingo 2007, s.74) i satserna, som franskan har en speciell förkärlek för och gärna skjuter in mellan subjekt och predikat. Franskan utmärks också av att, som det heter hos Ingo, ”olika slag av ’saksubjekt’ kombineras med verb (...) som åsyftar en

typisk mänsklig aktivitet” (Ingo 2007, s.197), så kallade ”animater.” Sådana ogillas däremot i svenskan.

4.4. Översättningsteoretiska utgångspunkter

Vad är det då för speciella perspektiv och strategier som kan vara aktuella för översättare av teoretiska texter?

4.4.1. Skopos

För det första måste översättaren, som vid alla översättningar numera, ta hänsyn till måltextens speciella *skopos*, ett begrepp som har introducerats av Hans Vermeer. Det används ofta oöversatt och betyder på svenska närmast funktion eller syfte. Översättande ses med skopos-teorin som en handling och handlingar har alltid en tilltänkt funktion som översättaren måste ta hänsyn. Det innebär att det inte är ”trohet” mot källtexten som ska styra översättandet. Det som ska styra är istället översättningens syfte och den roll den ska spela i målkulturen och för den som beställt översättningen (Vermeer 2012, ss. 191-193). Översättningen ska motsvara språkbruket och stilen i genren/texttypen som den skrivs på målspråket och vars sakliga referenser målspråksläsarna ska kunna förstå och känna sig hemmastadda i.

Vid översättning av teoretiska texter, som är tänkta att publiceras, är naturligtvis det primära syftet att göra de teorier som källtexter representerar och/eller vissa internationellt inflytelserika teoretiker tillgängliga för en svensk publik. Och inte minst ska de kunna användas i forskning av forskare utan tillräckliga kunskaper i källspråket.

”Beställarna” är ju vanligtvis mer eller mindre ”smala” eller vetenskapliga facktidskrifter och kommersiella förlag. Det är svårt att se sådana skulle ha några särskilda krav utöver hög kvalitet på översättningen.

4.4.2. Ekvivalenser och strategier

Det översättningsteoretiska begreppet ’ekvivalens’ kan kort definieras som textuella ”likvärdigheter” mellan källtext och måltext på semantisk, lexikal, syntaktisk, stilistisk och funktionell nivå. För att beskriva hur översättare har åstadkommit ekvivalenser i översättningar har det utvecklats en lång rad termer för olika ”översättningsstrategier”.

Begreppet ekvivalens introduceras av Eugene Nida och har sedan utvecklats, specificerats och differentierats av olika forskare (se t.ex. Koller 1989, s.99f). Jag har valt Nidas ekvivalensbegrepp som utgångspunkt för bedömningen av översättarnas övergripande strategier för översättningen av sina källtexter.

Nida skiljer mellan två motsatta typer av ekvivalenser: ”formell” och ”dynamisk”. Formell ekvivalens är en översättning ”där översättaren strävar efter att så bokstavligt och meningsfullt som möjligt återge originalets form” (Nida 2012, s.144), vilket innebär att så nära som möjligt överföra källtextens ordval, termer och grammatiska enheter till målspråket. Vid dynamisk ekvivalens ligger fokus inte på källtexten utan på måltexten och textens mottagare (Nida 2012, s.151). Det innebär att översättaren strävar efter att lexikogrammatiskt och stilmässigt anpassa källtexten till ett sätt att uttrycka sig som uppfattas som ”naturligt” (Nidas ord, *ibid.*) i motsvarande texttyp inom målkulturen.

”Strategi” är inom översättningsvetenskapen ett grundläggande begrepp för att beteckna de olika val och ställningstaganden som översättaren av en viss källtext måste göra inför och under översättningens gång. Det är ställningstaganden som har att göra med förhållandet mellan källtexten och måltexten och den texttyp denna tillhör (Chesterman 2016, s.86). Det ska också framhållas att ”strategier”, är något som vid en jämförelse mellan käll- och måltextkan avläsas i de val och lösningar som en översättare har gjort och alltså inte principer eller överväganden som har styrt själva översättningsprocessen. (Se Chesterman 2016, *ibid.*)

Man talar också om ”globala” respektive ”lokala” strategier. Begreppet global strategi avser översättarens övergripande bedömning när det gäller att hantera förhållandet mellan källtexten och måltexten som helhet i förhållande till skopos (Chesterman 2016, s. 88). Jag har valt att kalla denna strategi för ”övergripande”. Som sagt är det alltså utifrån Nidas två ekvivalenstyper, som jag har försökt bestämma de övergripande strategierna i de undersökta översättningarna.

”Lokala” strategier handlar om hur man ska välja att översätta enskilda textelement efter hand som de uppträder i källtexten (Chesterman 2016, s.89). För att kunna urskilja och beteckna de strategier som använts i uppsatsens två måltexter har jag dels använt mig av Ritva Leppihalme (2001) som behandlat strategier i översättning av sakprosa, och av Andrew Chestermans långa, mycket grundliga katalog av strategier i *Memos of translation. The spread of ideas in translation theory* (2016). Båda övertar begrepp från och bygger vidare på pionjärerna på området Jean-Paul Vinay och Jean Darbelnet och framför allt Chesterman utvecklar och förfinar deras strategier (Vinay & Darbelnet [1989] tar dock om ”procedures”).

Närmast från Leppihalme har jag i analysen av översättningarna av termer och begrepp hämtat följande strategier: ”direktöverföring” (*direkt transfer*) och ”översättningslån” (*calque*). Från Chesterman har jag i denna analys hämtat termerna ”dubbling” (*double presentation*) och ”explicitering” (*explicitation*) och dennes ”ändrad abstraktionsnivå”

(*abstraction change*). Innebörden i dessa strategier presenteras i samband med resultatredovisningen.

I analysen av vilka strategier som använts i översättningarna av källtextens meningar och meningsbyggnad har jag hämtat ett antal sådana från Chesterman. Det gäller strategin ”bokstavlig översättning” (*literal*), ”schemaändringar”, ”tropändringar”, ”ordklassändringar” (*transposition*) och ”emfasändring”.

5. Metod

I följande avsnitt beskriver jag närmare hur jag gått tillväga i mina analyser, dels av termer och begrepp, dels av satser och meningar.

5.1. Analysen av termer och begrepp

Undersökningen av översättningen av lexem i måltexterna omfattar alltså bara vetenskapliga termer och begrepp. Den har gått till så att jag med utgångspunkt i det sammanhang där de används, först bedömt vad i respektive källtext som kan betraktas som just termer och begrepp. Därefter har jag gått igenom hur de termer och begrepp jag identifierat översatts i respektive måltext och försökt att kategorisera de gjorda översättningarna i termer av strategier. Beteckningarna av strategierna har jag, som sagt, alltså hämtat från Leppihalme och Chesterman, men jag har också funnit strategier som inte täcks av dessa. Mina resonemang och termval med anledning av detta tas upp i samband med resultatredovisningen. Jag har vidare försökt att urskilja övergripande tendenser i respektive översättares strategier när det gäller termer och begrepp. Jag har också jämfört strategierna i de två måltexterna i detta avseende.

5.2. Analysen av satser och meningar

För att kunna beskriva svårighetsgraden, eller komplexiteten, i meningar och i meningsbyggnaden har jag jämfört antalet grafiska meningar, antalet syntaktiska meningar, antalet bisatser, antalet underordnade bisatser, antalet inskjutna satser och fraser samt fundamentlängd mellan respektive källtexter och måltexter (se Bilaga). Med grafiska meningar avses meningar som inleds med stor bokstav och avslutas med stort skiljetecken, alltså det som i allmänhet kallas meningar. Termen syntaktiska meningar avser meningar med en enda huvudsats eller en huvudsats med en eller flera bisatser (Lagerholm 2008, s.121f). De grafiska meningarna kommer jag, för att undvika en alltför teknisk framställning, ibland när det inte kan bli missförstånd att kalla för ”meningar”.

Det är inte, säger Lagerholm (2008), själv meningslängden som gör en text svårläst. Det är istället mängden och typen av syntaktiska meningar och de syntaktiska meningarnas karaktär, om de är huvudsatser utan bisaster eller om de innehåller en eller flera bisatser, och inte minst om det rör sig om underordnande bisatser. Av betydelse är också bisaternas längd och om de också innehåller andrags- eller flergradsbisatser (Lagerholm 2008, s.125f).

Jag har vidare, som sagt, undersökt förekomsten av inskjutna satser och så kallade parentetiska inskott och hanteringen av dessa i översättningarna. Också sådana bidrar till en menings komplexitet. Jag har också undersökt förekomsten av långa fundament – den inledande positionen i satsen innan det finita verbet. Bruksprosatexter sägs ha fundament på 3,1 ord i genomsnitt men i formell stil är fundamenten betydligt längre (Lagerholm 2008, s.131f).

Utgångspunkten för analyserna av översättningarna av meningsbyggnaden är en jämförelse mening för mening mellan käll- och måltexter och noteringar av de ändringar som gjorts. För att kategorisera och beskriva hur översättarna har förhållit sig till källtextens meningsbyggnad har jag utgått från Chestermans strategi ”bokstavlig” översättning, en beteckning som avser en översättning som ligger ”maximalt nära källspråkets form, men ändå grammatiskt korrekt” (Chesterman 2016, s.91). Jag använder istället beteckningen ”direktöversättning”. Med ”direktöversättningar” menar jag översättning av meningar, som inte bara är fullt läsbara, utan där översättaren också så långt som möjligt bevarat källtextens meningsbyggnad utan att därmed skapa en onödigt ansträngd eller illa flytande svenska. I översättning av meningar som jag betecknat som ”direktöversättningar” förekommer ibland ett utelämnat ord eller en kortare fras som inte påverkar meningens grammatiska form. Detta har jag, i bedömningen av huruvida meningarna är ”direktöversatta” eller inte, bortsett från.

Jag har också försökt bedöma om ändringar som gör att källtextens meningar inte kan betecknas som ”direktöversatta”, är nödvändiga eller inte för att forma en korrekt och begriplig svenska. Jag har så försökt bedöma funktionen hos/effekten av icke-nödvändiga omstruktureringar; gör de till exempel meningen mindre komplicerad, underlättar de en mera flytande läsning eller ger de en mera analytisk eller koncentrerad mening?

6. Analys och resultat

Jag kommer här att först redogöra för min analys av översättningen av termer och begrepp i respektive måltext. Under ny rubrik behandlar jag därefter ändringstyper och strategier i översättningen av satser och meningar i respektive måltext. Varje analys följs av en kort sammanfattning.

6.1. Strategier i översättningarna av termer och begrepp

Här följer först analyser och resultat av översättningen av termer och begrepp i Kristevas ”D’une identité l’autre”, följt av en motsvarande analys av Ricœurs ”Qu’est-ce qu’un texte?”. Alla källtextcitrat är markerade med kursiv medan översättningarna har rak stil.

6.1.1. Termer och begrepp i ”D’une identité l’autre” och översättningen ”Från en identitet till en annan”

Termer och begrepp i ”D’une identité l’autre” är hämtade från lingvistik, fenomenologin, psykoanalysen och strukturalistiskt grundad litteraturvetenskap, vissa etablerade inom dessa diskurser, andra etableras här av Kristeva eller hämtas av henne från nämnda diskurser.

Texten är extremt begrepps- och termrik, många av dessa är abstrakta substantiv med efterställda bestämmningar. Här är exempel på termer och begrepp som förekommer i undersökta avsnitten: *des opérations signifiantes, l’object signifié, la conscience opérante, la prédication, l’opération prédicative théétique, signification, poser, écholalies, la signifiante sémiotique, conscience théétique, nomination, le corps pulsionnel, l’économie signifiante, le sujet en procès.*

Hur har då översättaren hanterat översättningen av termer och begrepp i Kristevas text?

I källtexten förekommer begrepp från filosofin som redan har etablerade beteckningar på svenska och som översättaren också använt. Dit hör *l’ego transcendental*/det transcendentala egot, *la prédication*/predikationen, *théétique*/tetisk. Dit hör också begreppet *l’Un*”det Ena”. Samma strategi har också använts när det gäller ett antal i svenskan väletablerade lingvistiska termer: *la signification*/betydelsen, *le signe*/tecknet, *la marque distinctive*/det distinktiva draget, *morphèmes*/morfem, *lexèmes*/lexem. Inom parentes kan nämnas att (*les stades préphonologiques*) (för-fonologiska) felaktigt översätt som ”(de) pedagogiska (stadierna)”.

Vad gäller termer och begrepp där översättningen inte lika given används flera olika strategier.

Direktöverföring

I några fall, där källtextens term består av ett enda ord har översättaren använt strategin ”direktöverföring”, det vill säga övertagit det främmande ordet utan att översätta det (Leppihalme 2001, s.141). Det gäller substantivet *le signifié* som i vissa kontexter översatts som ”signifién” och *chora* som blivit ”kora”. Det gäller också adjektivet *sémiotique* som blivit ”semiotisk”.

Vetenskapliga översättningslån

Kristeva bildar, som framgått, ofta begrepp och termer som består av nominalfraser bestående av två eller tre ord. Dessa term- och begreppsbildningar utnyttjar/sammanför redan etablerade termer och begrepp inom psykoanalysen, lingvistik och fenomenologin. Det kan vara i form av abstrakta substantiv, bestämda av ett efterställt presens particip som *opérations signifiantes*. Vanligast är substantiv med ett efterställt adjektiv: *le langage poétique, la fonction poétique, l'économie bipolaire* (psykoanalytiskt); eller till och med två efterställda adjektiv: *l'opération prédicative théorique*. Ett av källtextens begrepp utgörs av ett abstrakt substantiv med en efterställd prepositionsfras: *sujet en procès*. Dessa begrepp är i tur och ordning översatta som ”semiotiska operationer”, ”det poetiska språket”, ”den poetiska funktionen”, ”den bipolära ekonomin”, ”den tetiska predikativa operationen” och ”subjekt i process”. Den strategi översättaren här har valt ligger mitt emellan ’direktöverföring’ – överföring av källtextens ord med någon obetydlig stavningsanpassning – och ’översättningslån’. Strategin översättningslån brukar användas för beteckna en bokstavlig översättning av ord eller fraser som betecknar företeelser utan motsvarighet på målspråket (Leppihalme 2001, s.141). Ett typiskt exempel är svenskans ”hemmaman” som på engelska blivit *house-husband* (*ibid.*). För att skilja sådana från den typ av översättning av abstrakter utan tidigare motsvarighet på svenska som det här är fråga om har jag kallat dessa ’vetenskapliga översättningslån’.

Översättaren har valt att översätta Kristevas begrepp *le langage poétique* med ”det poetiska språket”. Enligt min mening hade ”poetisk språkanvändning” eller ”poetiskt språkbruk” varit teoretiskt mera egentligt. Kristeva kallar inte sitt begrepp ”la langue poétique” som, med Saussure, inom lingvistik betecknar själva språkssystemet. *Langage* betyder enligt *Norstedts stora fransk svenska ordbok* bland annat ”språkbruk” (NO u.å.). I *Le grand Robert de la langue française* definieras *langage* i på följande vis:

Fonction d'expression de la pensée et de communication entre les hommes, mise en œuvre au moyen d'un système de signes vocaux (parole) et éventuellement de signes graphiques (écriture) constituant une langue". (Le grand Robert , u.å.)

Den översättning till svenska som allmänt sett ligger närmast till hands skulle alltså vara språkförmåga, men i Kristevas fall skulle "språkanvändning" passa bättre. Det Kristeva här talar om är inte just ett speciellt poetiskt språkssystem som poeterna i sitt skrivande skulle göra bruk av. Hennes begrepp *le langage poétique* indikerar att det rör sig om särskilda sätt att använda språket som utmärker (modernistisk) poesi och det är, vågar jag påstå, själva hennes projekt att i denna artikel (och i andra arbeten) belysa vari dessa särskilda sätt består. Anmärkningen kan tyckas pedantisk men för den som är intresserad av att ta del av Kristevas tes om *le langage poétique* är den långt ifrån oväsentlig. Jag vill dock framhålla att *langage* i ett sammanhang just översätts med "språkbruk", vilket visar att översättarens val inte har med okunnighet att göra (se Kristeva 1977, s.158/ Kristeva 1986:167f).³ Det tyder istället på att valet är rent praktiskt betingat; "det poetiska språket" låter bättre och är enklare att säga än "den poetiska språkanvändningen".

Från fackterm till allmänspråk

Det förekommer också några exempel där översättaren har valt att översätta (psykiatriska) facktermer med allmänspråkliga ord: Det gäller *glossolalies*/tungomål 158/167 och *echolalies*/ljudhärmingar 158/167. Också källtextens återkommande teoretiska term *modalité*, har översatts till svenska med ett allmänord. Här är ett exempel:

Le terme d'hétérogène s'impose parce que tout en étant articulée, précise, organisée, et tout en obéissant à des contraintes et à des règles (comme celle, surtout, de la répétition qui articule les unités d'un rythme ou d'une intonation), la modalité de la signification dont il s'agit n'est pas celle du sens ou de la signification : [...]. (158f, Kristevas kurs)

Termen "heterogenitet" är nödvändig eftersom den typ av betydelseuttryckande aktivitet det här gäller, om än artikulerad, tydlig, organiserad och åtlydande vissa tvång eller regler (framför allt upprepnings princip, som artikulerar enheterna i en rytm eller en intonation) skiljer sig från meningens eller betydelsens existensform: [...]. (167)

Strategier i översättningen av signification med avledningar: direktöverföring, expliciteringar och direkt ekvivalens

Ett särskilt val som översättaren av Kristeva-texten stått inför är översättningen av de ursprungligen lingvistiska och från semiotiken hämtade begreppen *signification* och

³ Sidhänvisningarna till detta och alla citat som följer gäller "D'une identité l'autre" respektive "Från en identitet till en annan" i nämnd ordning om inget annat anges.

signifiance och de ofta förekommande adjektiviskt använda *signifié*, *signifiant*, participformer av verbet *signifier* och det substantiverade ”*le signifié*”. Det är begrepp och termer som alla har med förhållandet mellan ord/tecken och det dessa betecknar att göra och med att ord/tecken uttrycker och skapar betydelser. Dessa franska ord är också både lingvistiska och psykoanalytiska begrepp och ord som används i allmänspråket. Det är här viktigt att understryka att Kristevas användning av dem bygger vidare på Jacques Lacans strukturella psykoanalys och att de därför också refererar till psykodynamiska aspekter och vad Kristeva kallar *l'économie signifiante*, ”den betydelseuttryckande ekonomin”, det vill säga den subjektiva psykiska ”vinsten” med att beteckna) Jag ska här belysa de olika strategier som översättaren använt i överföringen av dessa till svenska.

Signification kan, enligt *NO*, översättas med både betydelse och innebörd. I *Le Grand Robert* anges att *signification* ofta används synonymt med *sens*, (sv. ”mening”), men att *signification* är ”*plus net et plus objectif*” (skarpare och mera objektivt) (*Le grand Robert* u.å.). *Signification* översätts genomgående med ”betydelse”, vilket kan betraktas som en direkt svensk ekvivalens, som i likhet med franskan förekommer i allmänspråket. Här är ett exempel: *Pourtant le sens et la signification n'épuisent pas la fonction poétique. // Meningen och betydelsen uttömmar emellertid inte den poetiska funktionen.* (158/166)

Verbet *signifier* kan i franskan användas både för att uttrycka att ett ord betecknar och att det betyder. I källtexten förekommer det vare sig i infinitiv eller i presens, däremot som substantiveringar, la *signifiance* och *le signifié*, och i form av adjektiviskt använda presens- och perfektparticiper *signifiant* och *signifié*.

Översättningen av substantivet *la signifiance* är inte given. Enligt *Le Grand Robert* är det en rent lingvistisk och semiotisk term och förklaras som [*f*]ait d'avoir du sens, caractère de ce qui signifie (*Le Grand Robert* u.å.). Som substantivering av *signifier* och med avledningsändelsen - *ance* torde det beteckna en form av ”görande”, såsom som ”betecknandet” eller ”betydandet”. I måltexten har termen genomgående också översatts som ”den betydelseuttryckande aktiviteten”. Så till exempel här:

... *la modalité de la signifiance dont il s'agit n'est pas celle du sens ou de la signification : pas de signe, pas de prédication, pas d'objet signifié...* (159)

... den typ av betydelseuttryckande aktivitet det här gäller [...] skiljer sig från meningens eller betydelsens existensform: inget tecken, ingen predikation, inget betecknat objekt ... (167)

Som strategi betraktad skulle detta kunna kallas ett ”explicitande” ordval. ”Explicitering” är en strategi som bland annat används för att förklara något som är underförstått i källtexten eller något som den tilltänkta målspråksläsaren inte förväntas känna till (Chesterman 2016, s.105).

I en sats har översättaren, som tidigare nämnts, använt strategin direktöverföring av *le signifié*, som alltså blivit ”signifién” på svenska: ...*le langage poétique ayant ébranlé la position du signifié...//* ”...även om det poetiska språket har rubbat signifiéns [...] position...” (160/169). Men i övriga sammanhang har samma term översatts som ”betydelseinnehåll”, vilket också det skulle kunna vara ett exempel på ett explicitande ordval. Ett exempel:

... *car un signifié multiplié et parfois même insaisissable est néanmoins communiqué //*
”... ty ett mångfaldigt och ibland rentav obegripligt betydelseinnehåll kommuniceras trots allt;...”(169 /160)

När det gäller perfekt participet *signifié* som bestämning har det översatts med ”betecknat” i som i detta exempel: ...*corrélation entre objet signifié et ego transcendental... //*
”...korrelation mellan betecknat objekt och transcendentalt ego...” (157/166). En etikett på denna strategi skulle kunna vara ”direkt ekvivalens”.

Också participet *signifiant* används av Kristeva som bestämning. Termen är, i likhet med verbet *signifier* alltså polysem; den betecknar både handlingen att beteckna något och handlingen att ge uttryck för något som har eller därigenom får sin betydelse. Hos Kristeva finner vi begreppen *une pratique signifiante*, *l'économie signifiante*, *la fonction signifiante*, *l'acte signifiant* och *la disposition signifiante*. Översättaren har valt den genomgående expliciteringen ”betydelseuttryckande”(i svenskan en neologism). Och i måltextern finner vi alltså t.ex. ”betydelseuttryckande praxis” och ”betydelseuttryckande ekonomi”.

Dubbling

Strategin ”dubbling” innebär att översättaren anger både käll- och målspråkets ord/uttryck, vilket kan ses som en service åt den målspråkskunniga läsaren som mött källtextens ord/begrepp i annat sammanhang. I de partier av artikeln som jag undersökt är dubblingar relativt begränsade. Det rör sig om ”betydelseuttryckande praxis [’pratique signifiante’]”, ”subjekt i process [’un sujet en procès’]”, ”det semiotiska [’le sémiotique’] och ”det symboliska [’le symbolique’]. Det ska dock tilläggas att på de åtta sidor som ligger mellan det avsnitt ur textens inledning och huvudpartiet jag undersökt förekommer ytterligare dubblingar.

Expliciteringen av namn, titlar och citat

I avsnitten mellan inledningen och det längre parti jag undersökt refereras utan förnamns nämnande till Majakovskij, Artaud, Saussure, Husserl, Jakobson, Heidegger och Lacan. Dessa antas alltså kända för måltextens tilltänkta läsare. På ett ställe skriver Kristeva dock J. Lacan. Trots att namnet redan förekommit utan förnamn väljer översättaren då att skriva ut hela namnet, alltså Jacques Lacan. Kristeva använder också en implicit referens till Lacans teorier: ”*le stade du miroir*”. Detta översätts också inom citationstecken med ”spegelstadiet”, dock utan någon explicitering om att begreppet är Lacans. Det tyder på att begreppet förväntas vara bekant för måltextens läsare.

Kristeva refererar också med franska titlar till två klassiska antika verk, Platons *Timaios* och Aischylos’ *Prometheus*, och översättaren anger de svenska titlarna. Kristeva hänvisar också till den modernistiska klassikern *Un coup de dés* av Stephane Mallarmé. Denna titel låter översättaren däremot stå kvar även om den också finns översatt till svenska: *Ett tärningskast* i översättning av Harry Järv (Mallarmé. Wikipedia).

6.1.1.1. Sammanfattning

Utmärkande för översättningen av termer och begrepp i ”Från en identitet till en annan” är alla vetenskapliga översättningslån. Dessa ger översättningen i stort sett samma tekniska nivå som källtexten. Det tyder också på att målgruppen i hög grad är informerad läsare. Om detta vittnar också dubblingarna som tyder på en läsare som är franskkunnig eller teoretiskt intresserad och som har glädje av att få information om de franska termerna.

6.1.2. Termer och begrepp i ”Qu’est-ce qu’un texte?” och översättningen ”Vad är en text ? ”

I det följande ska jag alltså redovisa resultaten av analysen av de strategier som använts i översättningen av termer och begrepp i det valda avsnittet i Ricœurs ”Qu’est-ce qu’un texte”.

För jämförelsens skull följer här i stort sett alla ord som används som termer och begrepp i det valda kapitlet; *explication, positivistes, dérivé, l’herméneutique, antinomique, la fixation, le discours, la parole, la langue, le langage, l’énoncé, transcrire, interlocuter, substitution, imaginaire, autodésignation, un trait discret*. De är i betydligt färre än i Kristevas text.

Ricœur-textens termer och begrepp skiljer sig kraftigt från Kristeva-textens. Termer och begrepp i ”Qu’est-ce qu’un texte?” är i hög grad sådana som mera påminner om

allmänvetenskapliga ord än termer och torde för en fransk läsare vare sig te sig främmande eller utpräglat vetenskapliga. De lingvistiska termer och begrepp som Ricœur använder är också i de flesta fall sådana som lingvistik (Saussure) övertagit från allmänspråket och gett en språkvetenskaplig innebörd. Jag tänker på begrepp som *langue, parole, interlocuteur, l'énoncé*.

Strategin i översättningen av termer och begrepp i Ricœurs text förefaller ha varit att i undvika tekniskt klingande sådana och att genom att översätta dennes genomskinliga begrepp med ord och vändningar hämtade från allmänspråket ge måltexten samma karaktär.

Etablerade svenska termer

Också Ricœurs översättare har använt sig av redan etablerade svenska beteckningar, som det hermeneutiska begreppet ”förklaring” för *explication*, ”positivister” för *positivistes* och *hermeneutik* för *l'herméneutique*.

Direkta ekvivalenser hämtade från svenskt allmänspråk

I stället för att översätta termer hos Ricœur med på svenska tekniskt klingande ekvivalenser har man i några fall hämtat direkta svenska ekvivalenser från allmänspråket, följ av ”dubbling”. Ett par exempel är översättningen av *le lecteur tient la place de l'interlocuteur* / ”läsare träder in i samtalspartners (”interlocuteur”) ställe” (139f/33f)⁴ och översättningen av *à transcrire une parole antérieure* med ”att omskriva ett tidigare tal” (138/33).

Ordklassbyten

En annan strategi som använts för att undvika tekniskt klingande termer är vad Chesterman kallar ”transposition” och som jag alltså kallar ”ordklassbyte” eftersom det är det strategin innebär (Chesterman 2016, s. 93). Det handlar här om ändringar från grekisk-latinska substantiv i källtexten till mera konkreta verbfraser i måltexten (alltså en ”verbalisering”). Ett exempel är översättningen av *substitution* i frasen ...[c]ette] *substitution de la lecture*... som blivit ”...läsningen träder in i stället för...” (139/34).

Omskrivningar

En strategi som också använts för att undvika rent tekniska termer är vad jag valt att kalla ”omskrivningar”. Ett exempel är översättningen av *la linéarisation* som översatts med ”den linjära uppställningen” (139/35). Ett annat exempel är omskrivningen av *autodésignation* i satsen ... *au sens [...] d'une autodésignation immédiate et directe de celui qui parle dans*

⁴ Sidhänvisningarna till alla citat som följer i gäller Ricœur 1986, ”Qu'est-ce qu'un texte?” respektive Ricœur 1986, ”Vad är en text?” i nämnd ordning om inget annat anges.

l'instance de discours... (141f) som i måltexten blivit "... i betydelsen av att den som talar i diskursinstansen direkt och omedelbart *talat om sig själv*" (38, min kurs.)" och inte med ett tänkbart vetenskapligt översättningslån som "självbetecknande" eller "självtpekande".

Anpassning efter användningsområde

Det ska också sägas att översättarna i ett och samma sammanhang anpassat översättningen av källtextens *imaginaire*, varav det första är ett adjektiv och de två senare substantiv, med tre olika svenska ord i enlighet med vad ordet på svenska ska representera. Här är källtextens mening:

Ce monde on peut le dire imaginaire, en ce sens qu'il est présentifié (R kurs och term) par l'écrit, au lieu même où le monde était présenté par la parole ; mais cet imaginaire est lui-même une création de la littérature, c'est un imaginaire littéraire. (141, *présentifié* och *présenté* är kursiverade hos Ricœur, mina kurs. av *imaginaire*)

Och här är översättningen:

Denna värld är *imaginär* i den meningen att den genom skriften gjorts närvarande ("présentifié") på den plats där världen annars visar sig genom talet. Men denna *fantasivärld* är i sin tur själv skapad av litteraturen. Den är en litterär *föreställning*. (38, mina kurs.)

Ett översättningslån

Det Ricœur diskuterar i det undersökta textpartiet gäller skillnaden mellan tal och skrift och muntliga och skriftliga utsagor och i detta sammanhang aktualiseras frågor som rör texters materialitet. Han skriver bland annat :

[... ;] *d'où la conviction que l'écriture est une parole fixée, que l'inscription, qu'elle soit graphisme ou enregistrement, est inscription de parole, inscription qui assure à la parole sa durée, à la faveur du caractère subsistant de la gravure.* (138, min understrykning)

Översättningen lyder:

Med utgångspunkt från detta har man kommit fram till övertygelsen att skriften är ett fixerat tal och *att inskrivning* ("inscription") – antingen det sker grafiskt eller genom inspelning ("enregistrement") – är en *inskrivning* av talet, som genom dess varaktiga karaktär ger språket varaktighet. (33, mina kurs.)

Översättarna har här och också fortsättningsvis (se t.ex. 141/35) valt att översätta Ricœurs *inscription* med "inskrivning". På svenska betyder detta ord enligt SO "införande i förteckning som bekräftelse på antagning" (SO u.å.) och är således inte en svensk ekvivalent

till i Ricœurs begrepp. Man får därför tänka sig att ”inskrivning” är att betrakta som ett översättningslån, avsett att beteckna det förhållande som ligger i dennes *inscription*. Också *transcription* har översatts med ”inskrivningen”: *la transcription du langage oral en signes graphique* // ”inskrivningen av det muntliga språket i grafiska tecken” (141/35). Idag hade man sannolikt, i enlighet med dagens forskning om texters materialitet och olika medieteknologier, istället för ”inskrivning” valt ”nedskrivning” för Ricœurs *inscription*.⁵

Dubblingar

Översättningen är mycket generös med dubblingar av framför allt lingvistiska begrepp: ”språkssystemet (’langue’), ”tal (’parole’), ”en diskurshändelse (’un événement de discours’), ”inspelning (’enregistrement’), ”samtalspartnern (’interlocuteur’), ”det talade ordet (’locution’)” ”den talande (’locuteur’), ”gjorts närvarande (’présentifié’).”

Informationstillägg

Som lingvistiskt begrepp betecknar franskans *parole* språk i praktiskt bruk i motsats till *langue* som alltså betecknar språkssystemet. Så används det också i Ricœurs text men bara i ett enda sammanhang. Men *parole* betyder som bekant också ”tal” i motsats till skrift och det är i denna bemärkelse som ordet över tjugo gånger används i texten. I en mening i slutet av texten skriver Ricœur istället *la parole vivante*. I måltextern har översättaren på fem ställen där Ricœur bara skriver *parole* översatt med ”det levande talet”. ”Tal” på svenska är ju mångtydligt och man kan tänka sig att översättningen innebär ett förtydligande om att det som avses i sammanhanget inte är ”tal” i bemärkelsen ett retoriskt tal (se ss. 138/33, 139/34, 140/35 och 141/37). Detta kan ses som en variant av Chestermans ”informations change”, som görs för att underlätta förståelsen för målspråkläsaren (Chesterman 2016, s. 106).

Namn

I de partier av ”Qu’est-ce qu’un texte?” som jag har undersökt refererar Ricœur dels till filosofen Wilhelm Dilthey (1833-1911), dels till två lingvister, Ferdinand de Saussure (1857-1903) och fransmannen Emile Benveniste (1902-1976). Dilthey och Saussure nämns med både för och efternamn, Benveniste däremot med enbart efternamn. Så har översättarna också gjort. Dilthey är ett av hermeneutikens stora namn och Saussure är som bekant grundaren av den moderna lingvistik. Ingen av dem torde behöva någon närmare presentation för de tilltänkta svenska läsarna. Benveniste däremot är knappast känd i Sverige (hans namn finns

⁵Se till exempel *Nedskrivningssystem 1800-1900*, översättningen av ett stort arbete av den tyske litteraturvetaren och medieteoretikern Friedrich Kittler med stor inflytande också på dagens svenska forskning på detta område..

inte ens som uppslagsord i svenska Wikipedia), varför en explicitering i form av ”den franske lingvisten Emile Benveniste” kunde varit motiverad.

6.1.2.1. Sammanfattning

Ricœurs utredning av vad skriften kan göra som inte talet kan, rör sig på en hög teoretisk nivå och som översättare måste man ha en sådan kunskap om lingvistik och hermeneutik att man kan förstå och följa dessa. Har man det, torde översättningen av själva begreppen knappast ha vållat större problem. Det man, enligt min bedömning, framför allt haft att hantera är snarare svårigheten att inte i översättningen bryta mot källtextens genomskinliga språkbruk. Snarare än en hänsyn till tilltänkta läsare tror jag att man kan förstå den övergripande strategin i översättningen av termer och begrepp – att försöka undvika tekniskt klingande termer – som en ambition att göra Ricœurs föga termrika och i sig läsarvänliga språk rättvisa.

6.2. Strategier i översättningen av satser och meningsbyggnad

I följande avsnitt belyser jag hur översättarna valt att överföra respektive källtexters meningar till svenska, och utifrån de ändringar som gjorts försöker jag beteckna de slags strategier som använts. Jag börjar med översättningen av ”D’une identité l’autre”. Sidhänvisningarna till respektive källtext och översättning är gjorda enligt samma princip som tidigare

6.2.1. Satser och meningar i ”D’une identité l’autre” och ”Från en identitet till en annan”

Mitt urval i Kristevas text består av totalt 30 grafiska meningar. De flesta är mycket långa: elva stycken över omfattar 80 ord och den längsta är på 129 ord. Det genomsnittliga antalet ord per mening är 58. Av källtextens 30 meningar är 90 % sådana som har mellan en och fem bisatser och hälften har två eller fler underordnande bisatser. Hälften av meningarna har också långa fundament. Som sådana har jag räknat fundament längre än tio ord. 87 % av meningarna innehåller så kallade parentetiska inskott, varav vissa ingår i de nio grafiskt markerade parenteser som texten också innehåller. Sammantaget betyder dessa långa meningar, många underordnade bisatser, långa fundament och många parentetiska inskott att de undersökta partierna av denna källtext är mycket komplexa.

En jämförelse mellan siffror för källtexten och motsvarande siffror för måltexten visar att också denna är mycket komplex om än i något mindre grad än källtexten. Antalet grafiska meningar är 33, alltså obetydligt fler. Det något större antalet beror på att två källmeningar delats upp. Meningslängden i måltexten ligger i genomsnitt på 55 ord per mening. 33 % av meningarna har mycket långa fundament, det längsta på 40 ord. Antalet parentetiska inskott är

också många, men färre än i källtexten, 33 % av meningarna innehåller sådana. Dock har de i många fall ersatts med parenteser och dessa är alltså betydligt fler än i källtexten. Antalet meningar med två eller fler underordnande satser är något fler, framför allt beroende på att satsförkortningar ibland ersatts med relativa bisatser.

Vilka slags ändringar uppvisar då måltexten och vad kan sägas om översättarens strategier?

Direktöversättningar

Nästan hälften (47 %) av de grafiska meningarna är direktöversatta, vilket innebär att de också bevarat eventuellt långa fundament och parentetiska inskott. Ett exempel:

Un travail entrepris actuellement sur l'apprentissage du langage par les enfants, dans les stades préphonologiques, antéprédicatifs si l'on veut, ou antérieurs au "stade du miroir", comme un autre travail concomitant sur les particularités du discours psychotique, visent notamment à décrire avec le maximum de précision – qu'offrent, entre autres, la phono-acoustique moderne –, les opérations sémiotiques en question (rythmes, intonations) et leur dépendance vis-à-vis du corps pulsionnel observable dans les contractions musculaire et dans les investissements libidinaux ou sublimés qui accompagne les vocalisations. (159)

Ett av mig nyligen påbörjat arbete om språkinläringen hos barn i de pedagogiska, man kunde säga pre-predikativa stadierna, eller de stadier som föregår "spegelstadiet", liksom ett annat arbete om det psykotiska talets specifika egenskaper, syftar framför allt till att med ett maximum av precision – som bland annat den moderna fonon-akustiken kan erbjuda – beskriva dessa semiotiska operationer (rytmer och intonationer) och deras beroende visavi kroppens drifter, observerbara i de muskelsammandragningar och i de libidinösa eller sublimerade investeringar som ackompanjerar vokalisationerna. (167)

Till direktöversatta har jag även räknat meningar där inskott ersatts med annan satslösning eller markerats med parentes i de fall det måste sägas ha varit nödvändigt av grammatiska skäl. Här är ett exempel:

Quelque remarques, donc, à cette lumière, sur le sujet en procès du langage poétique. // "I ljuset av dessa iakttagelser skall jag formulera några anmärkningar rörande det poetiska språkets subjekt i process." (161/170)

I vissa fall har inskott alltså arbetats bort men lika har många bevarats. Översättaren har själv också skapat inskott utan motsvarighet i källtexten.

Till de direktöversatta meningarna hör flera där källtexten har animat. Jag citerar ett par exempel på bevarade animat:

... la pratique et le sujet dont il s'agit tiennent sur une corde raide.... (150) // "... så balanserar denna praxis och detta subjekt på en spänd lina." (157)

...dans lesquelles se retrouveraient avec complaisance la même raison phénoménologique // "... i vilka samma fenomenologiska förnuft kan känna sig hemma, ... » (161/170)

Hanteringen av parentetiska inskott mellan subjekt och predikat:

Till källtextens särprägel hör alltså de parentetiska inskotten. Jag ska här ta upp några exempel på hur dessa hanterats av översättaren. I några få fall, där inskotten är relativt korta, har de bevarats i översättningen. Här är ett exempel:

... pour démontrer que ce type de langage, par la particularité de ses opérations significantes, est une mis en procès,... // "..., i syfte att bevisa att den här typen av språkbruk, genom sina särskilda betydelseuttryckande operationer, utlöser en process..." (150/158).

I några fall löses inskottet ut genom att meningen där det förekommer delas upp i två, som i följande exempel:

...mais ce même phonème, pris dans les répétitions rythmiques, intonationnelles, et ayant par là tendance à s'autonomiser du sens pour se maintenir dans une modalité sémiotique à proximité du corps pulsionnel, est une distinctivité sonore qui, donc, n'est plus un phonème...(161)

...men samma fonem, har då det ingår i rytmiska, intonala upprepningar, en tendens att frigöra sig från meningen och upprätthålla en semiotisk existensform i nära anslutning till de kroppsliga drifterna. Här utgör det en tonande distinktivitet som följaktligen inte längre är ett fonem...(169)

Att översättaren själv i flera fall använt sig av parentetiska inskott där sådana inte har någon motsvarighet i källtexten tyder på att denne ändå har velat bevara källtextens stil. Här är ett sådant exempel:

Que ce soit le langage poétique qui éveille notre attention sur ce caractère indécidable de tout langage dit naturel et que le discours univoque, rationnel, scientifique, tend à cacher, implique des conséquences considérables pour son sujet. (161)

Att det är det poetiska språket som fäster vår uppmärksamhet på denna obestämda karaktär hos varje så kallat naturligt språk, *en egenskap som den entydiga, rationella, vetenskapliga diskursen söker dölja*, får betydande konsekvenser för dess subjekt. (69, min kurs)

Hanteringen av fundament

Hälften av de grafiska meningarna har, som sagt, fundament som är på tio ord eller längre.

Det är oftast fundament som består av ett eller flera substantiviska huvudord med

bestämningar i form av en eller flera bisatser och inskjutna satsförkortningar. Av dessa fundament översättaren bevarat 33 %. Här är ett exempel på direktöversättning av ett längre fundamentet:

Un travail entrepris actuellement sur l'apprentissage du langage par les enfants, dans les stades préphonologiques, antépredictifs si l'on veut, ou antérieurs au "stade du miroir", comme un autre travail concomitant sur les particularités du discours psychotique, visent notamment... (159)

Ett av mig nyligen påbörjat arbete om språkinläringen hos barn i de pedagogiska (*sic*), man kunde säga pre-predikativa stadierna, eller de stadier som föregår "spegelstadiet", liksom ett annat arbete om det psykotiska talets specifika egenskaper, syftar framför allt till... (168)

Det förekommer också att översättaren väljer en annan linearisering av meningen för att undvika ett långt fundament. Måltextens fundament har därmed blivit kortare och läsningen mindre analytiskt krävande:

Le discours scientifique, par exemple, aspirant au status d'un métalangage, tend à réduire au maximum la composante que je viens d'appeler sémiotique. (160)

I strävan efter metaspråklig status tenderar exempelvis den vetenskapliga diskursen att i så stor utstäckning som möjligt reducera den semiotiska komponenten. (168)

Utöver några lineariseringar förekommer knappast några omstruktureringar, förutom alltså förflyttningar av långa fundament och hanteringen av vissa parentetiska inskott.

Schemaändringar och tropändringar

Jag nämnde inledningsvis att en av Kristevas meningar innehåller ett fundament som är 63 ord långt. Det kommer sig av att hon före det finita verbet har tre anaforiskt upprepade fundament skilda åt med semikolon, där huvudordet med bestämningar upprepas tre gånger. Av dessa har översättaren gjort fullständiga meningar, offrat de tre anaforerna men behållit semikolonen. Ett visst retoriskt stilgrepp har dock förstärks och det är en upprepning med variation som avslutar citatet. Av utrymmesskäl citerar jag här vare sig källtexten eller översättningen. (se s. 158 resp. s. 167) Ändringar av stilgrepp är exempel på Chesterman kallar "schemaändringar" (Chesterman 2016, s.97).

Översättningen visar också prov på den chestermanska strategin "tropändringar" som alltså gäller översättning av bildliga uttryck som metaforer och metonymier. Källtextens

metaforiska *l'horizon phénoménologique* (158, 160) har blivit "ett fenomenologiskt perspektiv" (166, 169) och *bâtard* (bastard) i frasen *innommable, invraisemblable, bâtard, antérieur à la nomination* (159) har blivit "hybridartad" (167).

6.2.1.1. Sammanfattning

Den övergripande strategin i översättningen av satser och meningar i "D'une identité l'autre" verkar definitivt ha varit att så nära som möjligt överföra Kristevas sätt att skriva och tänka. Även om inte alla meningar är direktöversatta så har översättaren, om det inte krävts av satslösningsskäl, varken försökt undvika långa meningar eller långa fundament och inte heller användningen av inskjutna parentetiska inskott i satser. Översättningen använder också semikolon i lika hög grad som källtexten. Till det som bevarats hör också animater som alltså ogillas i svenskan.

6.2.2. Satser och meningar i "Qu'est-ce qu'un texte?" och "Vad är en text?"

Ricœur-texten omfattar 62 grafiska meningar. Meningarna är betydligt kortare än Kristeva-textens, medeltalet ord per mening är 31, men många är betydligt kortare. Ett par meningar är dock längre än 100 ord. Hela 73 % av meningarna består av en huvudsats med bisats och bara 33 % har två eller flera underordnande bisatser. Meningar med fundament på tio ord eller fler är också betydligt färre än i Kristeva-texten, bara 15 %. Parentetiska inskott är ännu färre och förekommer bara i 6 % av alla meningar. Inte bara i jämförelse med "D'une identité l'autre" utan också med andra franska teoretiska texter som jag kommit i kontakt med har denna text en ovanligt enkel meningsstruktur.

Måltexten omfattar 37 % fler grafiska meningar fler än källtexten (86 stycken). Det större antalet meningar i måltexten beror till stor del på att översättarna satt punkt där Ricœur har semikolon mellan syntaktiska meningar. Måltextens meningar är betydligt kortare än källtextens, i genomsnitt 21 ord per mening. Meningsbyggnaden är ännu enklare än källtextens. Över 90 % av måltextens meningar består av en huvudsats med en enda bisats och antalet meningar med två eller flera underordnande bisatser är bara 13 %. Antalet meningar med långa fundament är ännu färre än källtextens, bara 5 %.

Direktöversatta meningar

I måltexten är 40 % av källtextens meningar direktöversatta vilket alltså innebär att översättarna så långt som möjligt bevarat källtextens meningsbyggnad utan att därmed skapa en onödigt ansträngd svenska. Här är ett exempel som jag bedömt som sådant:

Cet essai sera consacré, pour l'essentiel, au débat entre deux attitudes fondamentales que l'on peut prendre en face d'un texte. (137)

Denna essä kommer huvudsakligen att behandla debatten mellan två grundläggande attityder man kan inta inför en text. (31).

Här är ett annat:

Appelons texte tout discours fixé par l'écriture .// Text kallar vi all diskurs (discours) som fixeras genom skriften (écriture). (137/32)

Av de 37 meningarna där översättarna inte använt direktöversättning är de bara två som nog måste sägas vara nödvändiga att omstrukturera och/eller dela upp i flera för att få en grammatiskt korrekt och läsbar svenska. Här är den ena :

En outre, l'écriture est, en tant qu'institution, postérieur à la parole dont elle paraît destinée à fixer par un graphisme linéaire toutes les articulations qui ont déjà paru dans l'oralité ; (138)

”Dessutom är skriften som institution något som kommer efter talet. Språkets alla uttryck – som redan framkommit muntligt – verkar vara bestämda att fixeras genom en linjär grafik.” (32f)

Den andra är mindre komplicerad men kräver ändå grammatiska förändringar:

Ce rapport de texte en texte, dans l'effacement du monde sur quoi on parle, engendre ce quasi-monde des textes ou littérature. (141, Ricœurs kurs.)

Detta förhållande mellan texter – som utplånar den värld om vilken man talar – skapar texternas kvasi-värld, det vi kallar litteraturen. (37)

Meningsuppdelningar

Källtexten består av alltså av 62 grafiska meningar, måltexten av inte mindre än 86 sådana. Av källtextens meningar har 20 % delats upp. Förklaringen är dock inte att källtextmeningarna är särskilt komplicerade. Skillnaden beror, med ett par undantag, på att översättarna satt punkt och börjat på ny mening, där Ricœurs använt semikolon mellan syntaktiska meningar eller vid satsradning. De flesta av dessa ändringar är således inte nödvändiga och man kan tänka sig att de är gjorda som en anpassning till svenskt skriftspråk där semikolon inte är så vanligt. De grafiska meningarna i källtexten är i allmänhet inte

särskilt långa. Tre av dem är dock på över 90 ord och meningslängden beror här på att Ricœur just använt semikolon och satsradning. I en av dessa har översättarna delat upp källtextens grafiska mening i hela sex grafiska meningar:

Il ne suffit pas de dire que la lecture est un dialogue avec l'auteur à travers son œuvre ; il faut dire que le rapport du lecteur au livre est d'une toute autre nature ; le dialogue est un échange de questions et de réponses ; il n'y a pas d'échange de cette sorte entre l'écrivain et le lecteur ; l'écrivain ne répond pas au lecteur ; le livre sépare plutôt en deux versants l'act d'écrire et l'acte de lire qui ne communiquent pas ; le lecteur est absent à l'écriture ; l'écrivain est absent à la lecture. (139)

Det räcker inte att påstå att läsningen är en dialog som förs med författaren genom hans verk. Läsarens förhållande till boken är av en helt annan natur. En dialog är ett utbyte av frågor och svar, vilket inte förekommer mellan författaren och läsaren. Författaren svarar inte läsaren. Boken kan uppdelas i skrivakten och läsakten och de kommunicerar inte med varandra. Läsaren är frånvarande i skrivandet, författaren är frånvarande i läsandet. (34)

Genom denna uppdelning kan stycket tänkas bli lättare att läsa för svenska läsare än om semikolonerna hade bevarats. Effekten blir också en något starkare emfas och tydligheten förstärks.

Här är ytterligare ett exempel på en källtextmening som delats upp i översättningen:

Ce monde on peut le dire imaginaire, en ce sens qu'il est présentifié par l'écrit, au lieu même où le monde était présenté par la parole ; mais cet imaginaire est lui-même une création de la littérature, c'est un imaginaire littéraire. (141, Ricœurs kurs.)

I måltexten är den delad i tre:

Denna värld är imaginär i den meningen att den genom skriften gjorts närvarande ("présentifié") på den plats där världen annars visar sig genom talet. Men denna fantasivärld är i sin tur själv skapad av litteraturen. Den är en litterär föreställning ("imaginaire littéraire"). (38)

Genom denna uppdelning bedömer jag att Ricœurs utläggning – i och för sig tydlig men abstrakt och rent sakligt svår att förstå – blir förtydligad genom att de olika leden i hans tankegång lyfts fram som självständiga satser.

Lineariseringar

En annan typ av ändringar som inte är helt grammatiskt nödvändiga men heller inte "direktöversättningar" än meningar som får ändrad ordföljd, så kallad linearisering. Ett par exempel:

On a aperçu quelque chose de ce second bouleversement en distinguant la lecture du dialogue ; (140) // Genom att skilja läsandet från dialogsituationen fick vi en inblick i denna andra omvälvning. (35).

..., chaque texte est libre d'entrer en rapport avec tous les autres textes qui viennent prendre la place de la réalité circonstancielle montrée par la parole vivante. (141)
Varje text är – i kraft av utplånandet av förhållandet till världen – fri att träda i relation med alla andra texter som ersätter den omgivande verklighet det levande talet visar på. (37)

Båda lösningarna måste sägas ge en smidigare och mera lättillgänglig svenska än i och för sig möjliga direktöversättningar skulle ha gjort.

Flytändringar

Många mindre ändringar visar på också en ambition hos översättarna att göra det redan i källtexten relativt enkla, raka, resonerande språket ännu enklare och mera lättflytande. Här är ett exempel: *Je dis bien intercepté et non supprimé, [följt av huvudsats] // ”Jag menar verkligen att den avbrutits och inte att den avskaffats.” (139/37)* Ett annat är *Nous avons dit : tout discours .// ”Det är, som vi redan sagt: all diskurs” (138/32)*, där det tillagda ”redan” knappast är nödvändigt men ger bra flyt.

Förtydliganden

Det finns också vissa ändringar på frasnivå som fungerar förtydligande:

On a aperçu quelque chose de ce second bouleversement en distinguant la lecture du dialogue ; il faudra aller plus loin encore, mais en partant cette fois du bouleversement qui atteint le rapport référentiel du langage au monde lorsque le texte prend la place de pa parole. (140, min kurs.)

Preciseringen av källtextens mera generella *aller plus loin encore* genom det mera konkreta och explicita *fullfölja resonemanget* i måltexten fungerar som ett förtydligande av Ricœurs vaghet på denna punkt:

Genom att skilja läsandet från dialogsituationen fick vi en inblick i denna andra omvälvning. Men det är nödvändigt att *fullfölja resonemanget*, nu med utgångspunkt från den omvälvning av språkets referentiella förhållande till världen som sker när texten tar det levande talets plats. (35, min kurs.)

På liknande sätt fungerar översättningen av *en tant que* med ”förstådd som”, i följande exempel:

C'est pourqoui nous avons pu dire que, ce qui vient à l'écriture, c'est le discours en tant qu'intention de dire et que l'écriture est une inscription direct de cette intention,... (139)

Det är därför vi kan säga att det som kommer till skriften är diskursen som intention, förstådd som en vilja att säga något. (34)

Koncentrerings

Det förekommer också vissa ändringar som fungerar koncentrerande. En sådan är två grafiska meningar hos Ricœur som i måltextern med ett kolon förts ihop till en enda. Här är Ricœurs båda meningar:

Mais avant d'entrer dans les concepts nouveaux de l'explication et de l'interprétation, je voudrais m'attarder à une question préliminaire qui commande en réalité toute la suite de notre investigation. Cette question, c'est celle-ci ; qu'est-ce qu'un texte ? (137)

Och här är översättningen:

Men innan vi fördjupar oss i de nya förklarings- och tolkningsbegreppen skulle jag vilja dröja kvar vid en preliminär fråga som faktiskt är bestämmande för resten av undersökningen: Vad är en text? (32)

Också följande ändring verkar koncentrerande: *Il n'en est plus de même lorsque le texte prend la place de la parole.* // ”Det förhåller sig annorlunda när texten intar talets plats.” (141/37)

Ett par andra ändringar

Ricœur börjar sin text på följande vis:

Cet essai sera consacré, pour l'essentiel, au débat entre deux attitudes fondamentales que l'on peut prendre en face d'un texte. Ces deux attitudes ont été résumées, à l'époque de Wilhelm Dilthey, à la fin du siècle dernier, par deux mots "expliquer" et "interpréter". (137, min understrykning.)

Som vi ser här förekommer en sidoanmärkning om att de två förhållningssätt som texten ska handla om. Denna sidoanmärkning har gjorts till fundament och därmed också tema i översättningen:

På Wilhelm Diltheys tid, i slutet av förra århundradet, betecknade man dessa med termerna ”förklara” (”expliquer”) och ”tolka” (”interpréter”). (31)

Det kan också nämnas att översättarna i ett sammanhang gjort en överföring till svenska som tonar ner ett mera personligt inslag i källtexten. I början av en mening skriver Ricœur *J'aime dire quelque fois* (139). Översättarna har flyttat detta från fundamentplats och låter det avsluta meningen med ”brukar jag säga”. (34)

6.2.2.1. Sammanfattning

Meningsuppdelningar, lineariseringar och olika slags förtydliganden bidrar alla till att överföra källtextens relativt enkla språkliga struktur till en måltext som, för att vara teoretisk, har en ledig och rent språkligt relativt lättläst svenska. Och den övergripande strategin i översättningen av satser och meningar som översättarna använt är, tror jag vågar påstå, att underlätta för de svenska läsarna att kunna följa med i Ricœurs stegvisa, teoriutvecklande resonemang.

7. Sammanfattning och avslutande reflexioner

I uppsatsen ringade jag inledningsvis in en typ av vetenskapliga texter inom humaniora som jag kallade ”teoretiska texter”. I en jämförelse med de ”texttyper” som inom översättningsvetenskapen kallas ”informativa texter” och allmänna vetenskapliga fackspråkstexter kom jag fram till att texttypen teoretiska texter både till sin karaktär och till sitt syfte, skiljer sig från dessa. Teoretiska texter representerar eller refererar till teoretiska abstraktioner. Jag kom också fram till att de som vetenskapliga texter har en särskild funktion, nämligen att utveckla nya grunder för kunskapsbildning och att kommunicera ny teoretisk kunskap. De källtexter och översättningar jag här har undersökt har, som förhoppningsvis framkommit, också haft en sådan funktion.

Vad säger då de översättningar jag har analyserat om svårigheterna i översättningen av teoretiska texter inom humaniora? Vilka strategier har översättarna haft för att hantera de speciella lexikala och språkliga svårigheterna? Och vilken ledning kan den som åtar sig översättningen av en teoretisk text få av dessa översättares exempel?

Frågan om *skopos*, alltså den funktion måltexten är tänkt att fylla på det område där den ska användas, är den fråga jag vill ta som utgångspunkt för diskussionen av ovanstående frågor. Översättningar av teoretiska texter är tänkta att användas i fortsatt forskning, som utgångspunkt för fortsatt teoribildning, men också som analysredskap i olika undersökningar. Det betyder dels att översättningen klart och tydligt måste överföra källtextförfattarens logiska resonemang utan förenklingar. Det betyder också att översättaren måste lägga särskild vikt vid översättningen av termer och begrepp, eftersom dessa sannolikt kommer att vidareföras inom forskningen. Häri ligger, såvitt jag kan förstå, den största svårigheten som översättaren av teoretiska texter ställs inför eftersom sådana kräver en omfattande sakkunskap och beläsenhet på det eller de områden som källtexten utgår ifrån och rör sig inom, i synnerhet om det handlar om teoriområden som ännu inte hunnit bli så etablerade att deras begrepp lexikaliserats och kan slås upp i ordböcker eller speciallexikon. Här gäller det att känna till de teoretiska traditioner eller diskurser som källtexten deltar i och innebörden i de begrepp som där används. Det gäller också i valet översättning av de eventuellt nya begrepp som källtexten introducerar. Att ”explicitera” namn och verkstitlar kunde förr kräva en del efterforskning, men är med *Google* och *Wikipedia* numera inte svårt.

En jämförelse mellan respektive översättning visar på mycket olika strategier, såväl övergripande som lokala. Det beror, som jag hoppas framgått av mina citat, enligt min bedömning framför allt på att de båda källtexterna till sin språkliga och begreppsliga

komplexitet i sig är mycket olika och på att de två källtextförfattarna har mycket olika tankestilar.

Som torde ha framgått skiljer sig mängden och karaktären av teoretiska termer och begrepp sig kraftigt åt mellan de två källtexterna. Som nämnts utgår Kristeva i ”D’une identité l’autre” från och diskuterar i termer och begrepp hämtade från såväl lingvistik och semiotik som fenomenologi, psykoanalys och litteraturvetenskap. En svårighet torde ha varit att bestämma sig för hur man ska bestämma sig för att översätta de begrepp och termer som utgörs av böjningar och avledningar av verbet *signifier*. Översättaren har här valt inte att direktöversätta med ”signifiant”, ”signifié”, som redan använts på svenska, t.ex. i den antologi där Kristeva-översättningen översättning är publicerad.⁶ Han har, som vi sett, istället valt nya ord på svenska som översätter själva betydelseinnehållet i respektive term. De strategier han då valt har jag kallat ”ett expliciterande ordval” som när *le signifié* översattes med ”betydelseinnehåll” och participet *signifiant* fick bli ”betydelseuttryckande”. När det gäller *signifié* i termen *l’objet signifié* kunde det översättas med ”betecknat” (”inget betecknat objekt”), vilket jag kallat ”en direkt svensk ekvivalent”. Som vi har sett använder Kristeva här också en rad flerordiga termer och begrepp. De flesta av dem är sammansatta av redan var för sig på svenska etablerade begrepp inom dessa teoritraditioner. När översättaren överför dessa till svenska genom vad jag har kallat ”vetenskapliga översättningslån” innebär det egentligen bara att sammanföra existerande termer till begreppslig enhet. Det svåra torde inte så mycket ha legat i själva överförandet till svenska utan i att såväl känna till som veta vad de var för sig betecknar och vad de tillsammans ska beteckna.

Översättarna av Ricœurs ”Qu’est-ce qu’un texte” har sannolikt inte haft det lika svårt med termer och begrepp eftersom den del av texten, vars översättning jag undersökt huvudsakligen håller sig på lingvistikens område. Här märks en genomgående strategi att hitta sätt att undvika tekniskt klingande termer och begrepp och istället översätta sådana med ord och fraser hämtade från det svenska allmänspråket. I detta syfte har man, som jag visat, använt strategin att översätta med ”allmänspråkliga ekvivalenser”, som när den lingvistiska termen *interlocuteur* blivit ”samtalspartner” även om ordet ”interlokutör” finns på svenska. Man har i samma syfte använt sig av ”ordklassbyten” och en strategi som jag kallat ”omskrivning” som när *la linéarisation* blivit ”den linjära uppställningen”.

I översättningen av källtextförfattarnas sätt att bygga satser och meningar, och härmed sina resonemang, har man i de båda översättningarna bemödat sig om att bevara respektive

⁶ Nylander 1986, se t.ex. s. 72.

källtextförfattares tankestil och samtidigt ge förutsättningarna och utgångspunkterna för läsaren att kunna följa dessa. Dock har man använt olika strategier för detta. Medveten om att jag nu förenklar och renodlar Nidas båda ekvivalenser vill jag ta dessa som utgångspunkt för att jämföra de olika övergripande strategierna som översättarna av respektive källtext valt. Nidas två ekvivalenser är, som sagt, två polära sätt att ta sig an sin uppgift. Översättaren kan antingen eftersträva "en formell ekvivalens", som alltså något förenklat innebär att hens övergripande ambition är att så nära som möjligt överföra källtextens form till måltexten eller också eftersträva "en dynamisk ekvivalens", där fokus inte ligger på "trohet" mot källtexten utan på mottagarna och på att anpassa måltexten efter målspråkets stil i den texttyp det gäller.

Likheterna mellan källtext och måltext när det gäller såväl meningslängd som antalet meningar med bara en bisats och antalet meningar med två eller flera underordnade bisatser visar på stor likhet i strukturell komplexitet mellan "D'une identité l'autre" och "Från en identitet till en annan". Källtexten har i större utsträckning meningar med inskott men här är det, vill jag påstå, framför allt svenskans grammatik som kräver en annan satslösning i måltexten. Däremot kan man nog se minskningen av långa fundament som en hänsyn till att man i svenskt skriftspråk, även i vetenskapligt, gärna undviker sådana. Bara två av källtextens meningar har i översättningen delats upp. Källtextens semikolon, liksom dess animater har bevarats. Det visar, tillsammans med de exempel på hur översättaren av Kristevas text har förhållit sig till och översatt meningar, även mycket långa, på en vilja att ligga så nära Kristevas sätt att strukturera sin framställning som möjligt. Mot denna bakgrund skulle den övergripande strategin i denna översättning kunna sägas ha varit, om inte "trohet", så dock stark följsamhet mot källtexten utan att för den skull bryta mot en grammatisk och logiskt följbär om än koncentrationskrävande svensk vetenskaplig prosa.

Den övergripande strategin i översättningen av "Qu'est-ce qu'un texte" till "Vad är en text" är svårare att avgöra. Ricœurs redan från början syntaktiskt relativt enkla och raka meningsbyggnad har i översättningen fått en ännu enklare utformning; meningarna har blivit kortare, många lite längre grafiska meningar har delats upp, antalet bisatser med två eller flera underordnande bisatser är färre, de redan från början få långa fundamenten har blivit kortare. Ändrade lineariseringar och mindre tillägg bidrar också till att göra texten mera lättflytande än en direktöversättning av samma meningar och satser skulle ha gjort. Tillsammans med några ändringar som verkar förtydligande ger detta intryck av en strategi som gått ut på att undvika inferens, d.v.s. påverkan av franskt skriftspråk och också på att underlätta mottagarnas läsning av Ricœurs rent innehållsligt svåra text. Å andra sidan skulle en översättning som, där så var möjligt, direkt överförde källtextens meningsbyggnad, inte ge en svenska som gjorde dennes

närmast pedagogiska sätt att bygga sina meningar och resonemang inte ha gjorts rättvisa. Kanske skulle det behövas en strategi som kallades ”tankestilekvivalens” och en sådan skulle i så fall kunna sägas gälla båda översättningarna.

Hur har då de lokala strategier som utvecklats utifrån skönlitteratur och sakprosa fungerat för att beskriva de strategier som översättarna av dessa teoretiska texter använt? Med reservation för att jag inte tagit del av allt som finns skrivet om sådana i Vinays och Darbelnets efterföljd utan framför allt lutat mig på Chesterman, vill jag ändå påstå att dessa strategier visat sig otillräckliga när det gäller att analysera och karaktärisera de olika val och ändringar som översättarna gjort i de texter jag undersökt. Men visst har en hel del varit användbara för att beskriva översättningen av termer och begrepp. I översättningen av Kristevas text såg vi exempel på vad Chesterman och Leppihalme kallat ”direktöverföring”, ”dubbling”, och ”explicitering” av namn. I översättningen av Ricœurs text fanns också ”ordklassbyten” (*transposition*). Men vi såg också exempel på strategier som det behövdes nya beteckningar för. I översättningen av Kristeva-texten använde jag beteckningen ”expliciterande ordval” för översättningen av *le signifié* med ”betydelseinnehåll” och inte rakt av den etablerade termen ”explicitering” eftersom denna innebär någon form av tillägg för att förklara något som i källtexten är implicit (Leppihalme 2001, s.143). För att ge namn åt den strategi som översättningen av ett adjektiviskt *signifié* med ”betecknat” kan sägas innebära använde jag beteckningen ”direkt svensk ekvivalent”. Det är en typ av strategi som jag, egendomligt nog, inte sett exempel på hos Leppihalme och Chesterman. Kanske beror det på att i sträng mening direkta ekvivalenter bara förekommer i vetenskapliga och teoretiska texter, där termer och begrepp just måste ha direkta ekvivalenser mellan de språk man använder för att kommunicera vetenskapligt inom ett visst område. Motivet för beteckningen ”vetenskapligt översättningslån” har jag redan diskuterat. När det gäller översättningen av *la linéarisation* med ”den linjära uppställningen” valde jag till slut ”omskrivning” eftersom det här handlar om att skriva om något med andra ord, trots att det kan uppfattas som tropen parafras vilket det alltså inte rör sig om.

Svårare var att typisera och beteckna de ändringar i sats- och meningsbyggnaden som förekommer. Förutom ”direktöversättning” som jag, som framgått, tänjt något på fann jag bara några få beteckningar på strategier som passade för de olika sätten att översätta meningar. Från Chesterman kunde jag hämta ”tropändring” för en ändring jag fann i översättningen av Kristeva. Chesterman erbjuder i övrigt både ”satsändringar” (*clause change*) och ”meningsstrukturändringar” (*sentence structure changes*) (Chesterman 2016:94f). Sådana har jag, som framgått, både noterat och tagit ställning till. Men att använda dessa

termer för att karaktärisera, beskriva och diskutera de ändringar som gjorts skulle enligt min mening ha varit föga intressant, förutom för att få underlag för att bedöma skillnaderna mellan de båda undersökta översättningarna och hur dessa förhållit sig till källtexterna. Det jag funnit relevant och intressant är inte *att* utan *varför* dessa sats- och meningsbyggnadsändringar gjorts. Det jag har försökt beskriva och bedöma är, förutom vilka svårigheter källtexternas sätt att bygga upp sina meningar reser, är alltså ändringarnas tänkbara syften eller funktion. Vissa av de strategibeteckningar jag skapat utgår därför från vad jag har bedömt vara funktionen (effekten) av de ändringar i källtexternas meningsbyggnad som gjorts. De egna strategibeteckningar jag använt är följande: meningsdelningar (en variant av Chestermans allmänna ”enhetsbyte” (*unit shif*, Chesterman 2016, s.93), ”lineariseringar”, ”förtydliganden”, ”flytändringar” och ”koncentreringar”.

Vilken ledning kan man då som översättare få av de två översättningar av franska teoretiska texter jag här undersökt? Ett faktum som framkommer är att det krävs ingående bekantskap med de teoriområden som behandlas och de diskurser som källtexterna ingår i, något som torde vara svårt att skaffa sig utan egna studier på dessa områden. De båda översättningarna visar på delvis olika strategier när det gäller att förhålla sig till sin källtext. Kristeva-översättningen följer så långt det varit möjligt källtextens meningsbyggnad och vetenskapligt klingande termer och begrepp. Översättningen av Ricœurtexten är mera inriktad på svenskklingande termer och begrepp och på en svenska som inte verkar influerad av franskan. Däremot har man i båda översättningarna, tror jag att jag vågar påstå, eftersträvat att så väl som möjligt återge källtexternas tankestil. Med detta möjliggör man också för de tilltänkta läsarna att följa respektive författarens tankegångar. Av detta skulle man kunna dra slutsatsen att varje teoretisk källtext kräver sin särskilda huvudstrategi och att det därför inte finns några givna svar på de praktiska frågor jag ställde i min inledning.

8. Litteraturförteckning

Källtexter och måltexter

- Kristeva, Julia (1977). "D'une identité l'autre. I ds *Polylogue*. Paris: Editions du Seuil, ss. 149-172.
- Kristeva, Julia (1986). "Från en identitet till en annan", i översättning av Rikard Schönström I: *Litteratur och psykoanalys – en antologi om modern psykoanalytisk litteraturtolkning*, red. Lars Nylander. Stockholm: Norstedts, ss. 157-182.
- Ricœur, Paul (1986). "Qu'est-ce qu'un texte ?". I *Du texte à l'action*. Paris: Editions du Seuil, ss. 137-159.
- Ricœur, Paul (1988). "Vad är en text? ", i översättning av Margareta Fatton och Bengt Kristensson. I *Från text till handling. En antologi om Hermeneutik*, red. Peter Kamp & Bengt Kristensson, Stockholm/Lund: Symposion bokförlag, ss. 32-64.

Referenslitteratur

- Biel, Łucja 2017. Genre analysis and translation. I: Malmkjær, Kirsten (ed.), *The Routledge Handbook of Translation Studies and Linguistics*. London: Routledge, s. 151–164.
- Chesterman, Andrew (2016). *Memes of translation: the spread of ideas in translation theory*. Revised edition. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Hellspong, Lennart, Ledin, Per (1997). *Vägar genom texten: handbok i bruktextsanalys*. Lund: Studentlitteratur.
- Ingo, Rune (2007). *Konsten att översätta: översättandets praktik och didaktik*. Lund: Studentlitteratur.
- Jarrick, Arne, Josephsson, Olle (1988). *Från tanke till text: en språkhandbok för uppsatsskrivande studenter*. Lund: Studentlitteratur.
- Kamp, Peter, Kristensson, Bengt (1988). "Från hermeneutik till etik. Inledning". I *Från text till handling: en antologi om hermeneutik*. Red. Peter Kamp och Bengt Kristensson. Stockholm/Lund: Symposion bokförlag.
- Kittler, Friedrich (2012). *Nedskrivningssystem 1800-1900*. Översättning Tommy Andersson. Göteborg: Glänta.
- Koller, Werner (1989). "Equivalence in Translation Theory". I: Chesterman, Andrew (ed.), *Readings in Translation Theory*. Helsinki: FinnLectura, ss. 99–104.
- Lagerholm, Per (2008). *Stilanalys*, Lund: Studentlitteratur.
- Leppihalme, Ritva (2001). "Translation strategies for realia". I *Mission, Vision, Strategies, and Values: a celebration of Translator Training and Translation Studies in Kouvola*, Ed. Pirjo Kukkonen & Ritva Hartama-Heinonen, Helsingfors: Helsinki University Press, ss. 139-148.
- Le Grand Robert de la langue française* (u.å.). Signification. Tillgänglig: [Le Grand Robert de la langue française](#). [2020-04-19]
- Le Grand Robert de la langue française* (u.å.). Langage. Tillgänglig: [Le Grand Robert de la langue française](#). [2020-05-20]
- Nida, Eugene (2012). "Principles of correspondence". I *Translation studies reader*, ed. Lawrence Venuti, London: Taylor & Francis Group, ss. 141-155. 3. uppl.

- <https://ebookcentral-proquest-com.ezproxy.ub.gu.se/lib/gu/reader.action?docID=1075260>
- Mallarmé. https://sv.wikipedia.org/wiki/St%C3%A9phane_Mallarm%C3%A9. [2020-04-22]
- Norstedts stora fransk svensk ordbok [u.å.]. Langage. Tillgänglig: <https://www-ne-se.ezproxy.ub.gu.se/ordb%C3%B6cker/#/dictionary/norstedts-stora-fr-sv> [2020-04-20]
- Nylander, Lars (1986). "Psykoanalys och litteratur: den dubbla utmaningen". I: *Litteratur och psykoanalys – en antologi om modern psykoanalytisk litteraturtolkning*, red. Lars Nylander. Stockholm: Norstedts, ss. 9-102.
- Olohan, Maeve (2012). Scientific and technical translation. I: Millán, Carmen & Francesca Batrina (red.), *The Routledge Handbook of Translation Studies*. Routledge: London & New York, ss. 425–437. <https://ebookcentral-proquest-com.ezproxy.ub.gu.se/lib/gu/reader.action?docID=1108575>
- Rastier, François (2003). "Semantic Approaches to theoretical texts". I *Academic Discours, Multidisciplinary approaches*, red. Fløttum & Rastier. Oslo: Novus Press, ss. 15-35.
- Svenska akademiens ordbok (u.å.). Term. Tillgänglig: Svenska Akademiens ordbok. [2020-03-31]
- Vermeer, Hans J. (2012). Skopos and commission in Translation Theory. I: Venuti, Lawrence. *The Translation Studies Reader*. London & New York: Routledge, ss. 191–202. <https://ebookcentral-proquest-com.ezproxy.ub.gu.se/lib/gu/reader.action?docID=1075260>
- Vinay, J.-P. & Darbelnet, J. (1989). "Translation procedures". I Chesterman, A., *Readings in translational theory*. Helsinki: Finn Lectura, ss. 61-69.

BILAGA

Antal och meningar i respektive texter

	Kristeva	Övers.	Ricœur	Övers.
Antal grafiska meningar	30	33	62	86
Meningar bestående av enbart en huvudsats	3	5	6	5
Meningar bestående av huvudsats och en enda bisats	23 %	9 %	73 %	91 %
Meningar med två eller fler underordnade bisatser	50 %	58 %	31 %	13 %
Fundament längre än 10 ord	50 %	33 %	15 %	5 %
Meningar med parentetiska inskott	77 %	30 %	6 %	9 %
Antal ord/mening i genomsnitt	58	55	31	21
Antal ord i längsta meningen	129	116	115	56
Antal semikolon	7	7	25	0
Antal parenteser	9	16	0	0
Antal kolon	17	13	6	7

